

AFRİKA'DA RUSYA-FRANSA REKABETİ

Dr. Huriye YILDIRIM ÇİNAR¹

Doç. Dr. Asena BOZTAŞ²

Özet

Afrika kıtası sahip olduğu zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarıyla yüzyıllardır başta Batılı devletler olmak üzere küresel aktörlerin ilgisini çekmektedir. Ancak Soğuk Savaş'tan itibaren siyasi nedenlerle de Afrika'nın, küresel aktörlerin dış politika ajandalarında büyük bir öneme sahip olduğunu söylemek de mümkündür. Öyle ki Soğuk Savaşın iki kutuplu düzeninde Batı ve Doğu blokları kendi ideolojilerini desteklemesi için birçok Afrika devletiyle yakın ilişkiler kurma yoluna girmiştir. Günümüzde de Batılı devletler, Rusya, Çin gibi küresel aktörler de farklı konularda kendilerini desteklemeleri ve uluslararası alanda siyasi ve sosyo-ekonomik olarak daha güçlü bir konuma sahip olabilmek için BM'deki en büyük bölgesel grubu oluşturan Afrika Devletleri ile iyi ilişkilere sahip olmayı önemsemektedir.

Bilindiği üzere SSCB yıkılmasının ardından siyasi, askeri ve sosyo-ekonomik açıdan çeşitli zorlukla mücadele eden Rusya Federasyonu'nun kısa sürede toplanıp yeniden küresel güç olma hedefinde Afrika önemli bir stratejik konuma sahiptir. Zengin yeraltı ve yerüstü kaynakları yanında, hızla gelişen ekonomileri ve artan tüketim oranlarıyla Afrika orta ve uzun vadeli yatırımlar için muazzam değerinde bir pazar olarak görülmektedir. Bu nedenle Rusya birçok Afrika ülkesinde ticaret ve yatırım girişimlerini arttırmaya başlamıştır. Geliştirilen bu ilişkiler neticesinde 2019 yılında Rusya'nın Afrika kıtasıyla ticaretinin toplam değeri %17'lik bir artışla yaklaşık 20 milyar dolara ulaşmıştır. Rusya Afrika'da ticaret yanında güvenlik alanında da ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır.

Rusya'nın kıtada giderek artan bu varlığına karşın eski sömürgeci bir ülke olan Fransa ise son yıllarda bölgede kayda değer bir güç ve imaj kaybına uğramıştır. Siyasi olarak bağımsız ancak sosyo-ekonomik olarak kendilerini hala özgür olarak hissedemeyen birçok eski Fransız sömürgesi Fransa'nın kıtaya yönelik neokolonyal politikalarına giderek artan bir şekilde tepki göstermeye başlamıştır. Bu tepkiler bilhassa Macron döneminde daha çok görülmeye başlanmıştır.

¹ TASAM Afrika Enstitüsü Eş-Direktörü, <https://orcid.org/0000-0003-3052-617X>

² Assoc. Prof. Dr., Sakarya University of Applied Sciences, Faculty of Applied Sciences, aboztas@subu.edu.tr
Orcid: 0000-0002-3216-3010.

Gelinen noktada Macron, Afrika'da güç kaybederken artan Rus etkisinden büyük endişe duymaya başlamıştır. Mali örneğinde olduğu gibi Ruslarla kurulacak askeri ilişkilere karşı Malili yetkileri uyarırken hala eski kolonyal bağlarından güç aldığı ve bölgede yükselen Rusya gibi aktörleri bertaraf etmeye çalıştığı görülmektedir. Bu gelişmeler Moskova ve Paris arasında Afrika'daki çıkarlarına yönelik kıyasıya bir rekabetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. ABD'nin Trump döneminden itibaren kıtaya ilgisinin azalması ve Rusya-Ukrayna Savaşı da bu rekabetin görünürlüğüne uluslararası alanda arttırmıştır.

Fransa ve Rusya'nın son dönemde Afrika'da zuhur eden rekabetini konu alan bu çalışma genel olarak nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz ve metin/doküman analizinden yararlanılacaktır. Bu yöntemlerle öncelikle Fransa ve Rusya'nın dış politikalarında Afrika'nın konumu değerlendirilecektir. Sonrasında ise son dönemde her iki aktörün kıtadaki çıkarların çatışmasından kaynaklı vakalar incelenerek Afrika'daki Fransa-Rusya rekabetinin kıtaya etkisi analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Afrika, dış politika, Fransa-Afrika İlişkileri, Rusya-Afrika İlişkileri, Rusya-Fransa rekabeti

1. Rusya'nın Afrika Politikası

Rusya Federasyonu'nun Afrika'ya yönelik politikalarının temeli esasen SSCB döneminde atılmıştır. Bilhassa Kruşçev ile birlikte Sovyet dış politikasında Afrika önem arz eden bir coğrafi olarak belirmeye başlamıştır. Ancak Kruşçev'in selefi Stalin ise Afrika'nın sömürge geçmişi hasebiyle kapitalist bir sistemin parçası olduğundan dolayı burada sosyalizmin yayılamayacağını düşünmüştür. Bu nedenle Stalin döneminde SSCB'nin Afrika politikasının sınırlı olduğu görülmektedir.³

Stalin ölümü sonrasında iktidara gelen Kruşçev Afrika kıtasına yönelik önemli girişimlerde bulunmuştur. 1955 yılında kıtaya yönelik ilk büyük çaplı silah transferi Mısır ile yapılan bir anlaşma sonucunda gerçekleştirilmiştir. Dekolonizasyon döneminde ise SSCB Mali, Libya, Fas, Cezayir, Sudan, Gine ve Gana gibi yeni kurulan devletlerle diplomatik ilişkiler kurarak bu devletlerle "Kazablanka Bloğunu" kurmuştur.⁴ Ocak 1961'de kurulan Kazablanka Bloğunun temel amacı, devrimci ve özgürlükçü bir anlayış içerisinde Afrika'da bir birlik kurulmasıdır. Kazablanka Bloğu haricinde Kruşçev Afrika kıtasında sosyalizm ideolojisini

³ Robert Conquest, "Victims of Stalinism: a comment", *Europe-Asia Studies*, 1997, 49(7), s.1317-1319.

⁴ Yohannis Abate ve Stanley D. Brunn, "The emergence of African voting blocs and alliances in the United Nations, 1961-1970", *The Professional Geographer* 29.4 (1977): s.338-346.

yaymak için başka stratejiler de geliştirmiştir. 1961 yılında Komünist Partinin 20. Kongresinde “Ulusal Demokratik Devlet Doktrini” Kruşçev tarafından ilan edilmiştir. Bu doktrine göre devletler kapitalizmi bertaraf edip sosyalizmi inşa etmek için antiemperyalist politikalar güdüp, tüm siyasi adımlarında sosyalizme bağlı kalmalıdır. Kruşçev bu doktrinini açıkladığı 20. Kongreye Kuzey Afrika’dan Fas’ı da davet etmiştir.⁵

SSCB, Soğuk Savaş’ta sosyalizmi yayıp, kendi çıkarlarını destekleyecek yönetimler oluşması için Afrika’da o dönemde ortaya çıkan Mali, Mısır, Gana ve Sudan gibi ülkelerdeki bazı devrimci hareketleri desteklemiştir. Ayrıca SSCB bu dönemde Afrika’da Batı yanlısı yerel rejimlere karşı çıkan kimi oluşumları da desteklediği bilinmektedir. Örneğin; Zimbabve’de bağımsızlık mücadelesi veren ZAPU (Zimbabwe African People’s Union) Morogor’daki kampını Rus desteğiyle kurmuştur.⁶ Son olarak ise sosyalizmin yayılması için SSCB birçok Afrikalı lider ve öğrenciyle burs verip, eğitim imkanları sunmuştur.⁷ Öyle ki Angola’da 1979-2017 yılları arasında iktidarda olan Eduardo dos Santos SSCB’nin kendisine sunduğu eğitim imkanlarıyla Bakü’de mühendislik diploması almıştır.

SSCB’de Kruşçev’den sonra Leonid Brejnev iktidara gelmiştir. Brejnev’in iktidarda olduğu 1970’lerde Afrika’ya ekonomik bir durgunluk hâkim olmuştur. Brejnev kapitalist sistemin neden olduğu bu durgun ekonomik ortamda Afrika devletlerinde sosyalist politikaların başarılı olabileceğini iddia etmiştir. Bu kapsamda da Etiyopya, Mozambik, Benin ve Angola gibi devletlerle SSCB arasında iyi ilişkiler tesis edilmiştir. SSCB iyi ilişkiler tesis ettiği bu ülkelerde Lenin’in “Yeni Ekonomik Politikasını” (NEP) uygulamayı amaçlamıştır. NEP’e göre devletler sosyalizme geçme evresinde bazı durumlarda ticari girişimler ve sanayileşmeye hazırlanırken diğer kapitalist ülkelerin sistemlerine entegre edilebilir.⁸ Bu politika dahilinde Afrika kıtasında Nijerya, Etiyopya, Cezayir, ve Mısır gibi ülkelere kaynak aktarımı yapılarak burada sanayi, alt yapı ve tarım sektörlerinde gelişmeler amaçlanmıştır. Ancak ilerleyen süreçte NEP politikası istenilen amacı vermemiş, bu ülkelerin çoğu sosyalizmi benimsemek yerine Batılı kapitalist ülkelerle daha da yakın ilişkiler kurma yolunu seçmiştir. Sonuç olarak Soğuk Savaş döneminde SSCB’nin Afrika politikalarının başarısız olduğu sonucuna da varmak mümkündür. Çünkü SSCB kıtaya yönelik sosyalizmi yayma politikalarında bölgedeki sosyo-ekonomik farklılıkları göz önünde bulundurmadan topyekûn stratejiler geliştirmiştir. Diğer

⁵ Zbigniew Brzezinski (ed.), *Africa and the Communist World*, 1964, Stanford: Stanford University Press, s.39-42.

⁶ O. Igho Natufe, *Soviet policy in Africa: from Lenin to Brezhnev*, luniverse, 2011, s.163.

⁷ Maxim Matusevich, “Journeys of Hope: African Diaspora and the Soviet Society Voyages d’espoir: la diaspora africaine et la société soviétique”, *African Diaspora*, 2008, 1.1-2: 53-85.

⁸ “The Soviet Union in Angola: Soviet and African Perspectives on the Failed Socialist Transformation”, Erişim Tarihi: 18.Aralık 2022, <https://geohistory.today/soviet-union-angola-history/>

yandan Afrika ülkelerindeki ekonomik yetersizlikler ve toplumsal krizler de buradaki hükümetlerin sosyalizme geçmesine imkân vermemiştir. SSCB'nin maddi kapasitesi de Afrika ülkelerinin beklentilerini karşılayacak kapasitede olmamıştır. Ayrıca SSCB, Afrika'da gelişmiş burjuva ve proleter sınıfları oluşturmadan, sosyalist devrime düzenli olarak öncülük yaparak sosyo-ekonomik değişiklikler yapmak yerine darbe ve bağımsızlık mücadelelerini destekleyen askeri konulara odaklanmıştır. Böylelikle SSCB liderleri askeri desteğin Afrika sorunlarına anlık etki edeceğini, orta ve uzun dönemde sosyalizmin yayılmasına etki etmeyeceği gerçeğini hesaplayamamıştır.⁹

1991 yılında SSCB yıkılıp yerine Rusya Federasyonu kurulduğu zaman Moskova Yönetimi ülke içindeki siyasi ve sosyo-ekonomik krizlerle mücadeleye koyulmuştur. 1990'lı yılların başında Yeltsin Hükümeti, Afrika devletlerine yönelik yardım ve projeleri durdurma kararı almıştır. Çünkü bu dönemde hem Rusya'nın ekonomisi büyük bir buhran içindeydi hem de kamuoyunda ülkenin içine düştüğü krizin nedeninin Afrika gibi bölgelere aktarılan kaynaklar olduğu tartışması ortaya çıkmıştır.¹⁰ Bu dönem Rus Dışişleri Bakanı Andrej Kozirev Afrika ve Güney Asya bölgelerinin Rusya için önemli coğrafyalar olduğunu vurguladıysa da Rus dış politikasında bu alanda önemli girişimlerde bulunulmamıştır. Ancak 1996 yılında Yevgeni Primakov Rusya'da dışişleri bakanı olması sonrasında Rus dış politikasında bazı değişiklikler gözlemlenmeye başlamıştır. Primakov döneminde Rusya'nın yeniden yükselişe geçmesi için üçüncü dünya ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹¹

2000'li yılların başında Rus ekonomisinin hızla gelişmesi, borçların ödenmesi ve G7 topluluğuna sekizinci ülke olarak katılması Rusya'nın dış politikadaki hareket serbestisini arttırmıştır. Bu serbesti Rusya'nın Afrika politikalarına da yansiyarak bu alanda da daha çok girişimde bulunulmasının önünü açmıştır. Ancak 2000'li yıllar sonrasındaki Rusya Federasyonu'nun Afrika politikaları SSCB dönemi Afrika politikalarından farklı olarak ideolojik amaçlardan çok enerji ve ekonomi alanlarındaki Rus çıkarları temelinde inşa edilmiştir. Bu dönem Rus dış politikasında Afrika'ya önem verilmesinin nedenlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

2000'li yılların başında ekonomisini enerji sektöründeki gelirleri sayesinde canlandıran Rusya Federasyonu için Afrika'nın zengin enerji ve doğal kaynakları önemlidir. Devlet destekli Gazprom, Lukoil, Rostec ve Rosatom gibi Rus enerji şirketleri birçok Afrika ülkesinde çeşitli

⁹ Huriye Yıldırım, "SSCB'den Günümüze Rus Dış Politikası Kapsamında Afrika", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2014, 3.2: 31-52.

¹⁰ William Reno, *Warlord politics and African states*, Lynne Rienner Publishers, 1998, s.46.

¹¹ Erel Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2010, 65.03: 189-236

projeler yürütmektedir. Rusya'nın Afrika'daki enerji ile ilgili çıkarları "Rusya Federasyonu'nun 2020 Yabancı Ekonomi Stratejileri" (Foreign Economy Strategy of the Russian Federation to 2020) belgesinde de yer almıştır. Burada madencilik, petrol, doğal gaz, uranyum ve boksit ithalatı ile Angola, Nijerya, Sudan, Güney Afrika ve Namibya gibi ülkelerle iş birliğine gidileceği belirtilmiştir.¹² Kongo Nehri üzerinde hidroelektrik santrali kurulmasıyla ilgili olarak ise Angola, Zambiya, Namibya ve Ekvator Ginesi ile görüşmeler yapılmaktadır. Rusya, Afrika'da nükleer enerji santralleri kurmak için de projeler üretmektedir. Bu kapsamda nükleer enerjinin hammaddesi durumundaki uranyum açısından zengin olan Güney Afrika ve Nijerya Rusya'nın ilgi alanındadır. Ayrıca 2009 yılında Medvedev'in Afrika gezisi sırasında Namibya'ya da 1 milyar dolarlık uranyum işleme yatırımı taahhüdünde bulunulmuştur.¹³ Ancak Afrika'da nükleer enerji fikirlerine karşı uluslararası kamuoyundan oldukça fazla tepki gelmektedir. Zaten şiddetli etnik ve dini çatışmalarla boğuşan kıta için nükleer enerji santrallerinin büyük bir tehdit olduğu düşüncesi sıklıkla dile getirilmektedir.

Afrika, Batının etkinlik sahibi olduğu diğer bölgeler dışında Rus ekonomisinin gelişmesi için elverişli bir hammadde ve pazar olanaklarına sahiptir. Küresel ekonomiyi derinden sarsan Covid-19 pandemisi öncesinde Rusya-Afrika ticaret hacmi 20 milyar doları aşmıştır.¹⁴ Henüz bu rakam Çin'in kıtaya ticari ilişkileriyle rekabet edecek düzeyde değildir. Ancak Moskova Hükümeti tarafından da desteklenen doğrudan yatırımlarla kıtada Rus ticari varlığının hızla gelişme potansiyeli vardır. Rusya, Afrika ile ticari girişimleri desteklemek amacıyla birtakım kurumsallaşma faaliyetlerinde de bulunmuştur. Bunlardan ilk göze çarpanı Güney Afrika Gelişim Komunitesi'dir (Southern African Development Community–SADC). SADC'in temel amacı Güney Afrika ile Rusya'nın ikili ilişkilerini çeşitlendirip güçlendirme ve diğer Sahra Altı Afrika Ülkeleriyle de temas kurulmasıdır. Putin 2006 Afrika seyahati sırasında, ticari girişimlere ivme kazandırmak amacıyla Cape Town'da Rusya-Güney Afrika İş Konseyi (Russian-South African Business Council) kurulmuştur. Bunların dışında Rusya'nın önemli bir bankası olan Vnesheconombank Başkanı Vladimir Dimitriyev tarafından

¹² Ian Taylor, *Africa rising?: BRICS-Diversifying dependency*. Boydell & Brewer Yayınları, 2014, s.67.

¹³ "Russia to spend \$1 bln on Namibia uranium search". 20 Mayıs 2010, Erişim Tarihi:16.10.2022, <https://www.reuters.com/article/russia-namibia-uranium-idINLDE64J1D920100520>

¹⁴ "Russian Trade Turnover With African Countries Up 17% To US\$20 Billion". 30 Ağustos 2019, Erişim Tarihi: 22.10.2022, <https://www.russia-briefing.com/news/russian-trade-turnover-african-countries-17-us-20-billion.html/>.

kurulan Rus Ticaret ve Endüstri Odası (Russian Chamber of Trade and Industry) ile Sahra Altı Ülkelerle Koordinasyon Komitesi de Rusya'nın Afrika pazarını güçlendirmeye çalışmaktadır.¹⁵

Afrika Rus Savunma Sanayi için de önemli bir bölgedir. Çünkü Afrika'nın ithal ettiği askeri ekipmanların yaklaşık %49'unun Rusya'dan geldiği bilinmektedir.¹⁶ BM yaptırımlarına rağmen Rusya'nın bazı kıta devletlerine olan silah satışı zaman zaman uluslararası alanda tartışmalara neden olmaktadır. Ancak Batının kontrolünden kurtulmak ve kendi güvenlik endişelerini Rusya'dan aldığı askeri destek ve malzemelerle bertaraf etmek isteyen kimi Afrikalı devletler bu tartışmaları görmezden gelmektedir.

BM'de temsil Rusya-Afrika ilişkilerinde önem arz eden diğer bir konudur. Afrika devletleri için Rusya'nın BM Güvenlik Konseyinde veto yetkisinin olması, Moskova için se BM Genel kurul üyelerinin yaklaşık çeyreğini oluşturan Afrika devletlerinin siyasi desteğini almak önemlidir. Bu konuya örnek olarak BM'nin 2008 yılındaki Zimbabwe'ye yaptırım ve silah ambargosu oylaması verilebilir.¹⁷ Rusya bu oylamada uluslararası güvenliğe aykırı bir durum olmadığını ileri sürerek red oyu kullanmıştır. Daha yakın zamandan diğer bir örnek ise 12 Ekim 2022 tarihinde BM Genel Kurulunda Rusya'nın Ukrayna bölgelerini yasadışı ilhakını kınayan kararın oylamasında görülmüştür. Kınamaya karşı çekimser kalan 35 ülkeden 16'sı Afrika kıtasında bulunmaktadır.¹⁸

2. Fransa'nın Afrika Politikası

Fransa'nın Afrika ile ilişkilerinin tarihi Yüzyılda Fransa içlerine kadar ilerleyen Emevilerin Ekim 732'de Charles Martel komutasındaki Fransız ordusu tarafından yenilmesine kadar uzanmaktadır.¹⁹ Bu tarihten sonra Afrika'daki Müslüman devletler Fransız yöneticiler tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır. Sonraki dönemlerde kıta ile bazı ticari ilişkilere sahip olan Fransa 15. Yüzyıldaki coğrafi keşifler sonrasında sömürge politikalarıyla Afrika'ya yönelmiştir. Fransız kaşiflerin Afrika'daki keşif faaliyetleri Fransa'nın bölgedeki varlığını

¹⁵ Yıldırım, 2014, a.g.e., s.42.

¹⁶ "Five essentials reads on Russia-Africa Relations". 22 Temmuz 2022, Erişim Tarihi: 23 Ekim 2022, <https://theconversation.com/five-essential-reads-on-russia-africa-relations-187568>.

¹⁷ "China and Russia veto Zimbabwe Sanctions", 11 Temmuz 2008, Erişim Tarihi: 18.10.2022 <https://www.theguardian.com/world/2008/jul/11/unitednations.zimbabwe> (18.10.2022).

¹⁸ "Strong majority of countries rebukes Russia at UN", 12 Ekim 2022, Erişim Tarihi:18 Ekim 2022, <https://www.politico.com/news/2022/10/12/russia-ukraine-annexation-un-vote-00061558> (18.10.2022).

¹⁹ William Blanc, Christophe Naudin, "Charles Martel et la bataille de Poitiers: de l'histoire au mythe identitaire" Libertalia, 2015, s. 16.

güçlendirmiştir.²⁰ Fransız emperyal politikalarını güçlendiren önemli keşiflerin bazıları şunlardır:

- Rene Caillie 1828-1827 yıllarında Mali’de
- Henri Duveyrier 1860’ta Sahra’da
- L. G. Binger 1889’da Nijer ve Fildişi Sahili civarında
- P. P. De Brazza 1875-1880 yılları arasında Kongo’da
- Fourreau ve Lamy 1900’de Sahra ve Kongo’da
- Charles Monteil ise Senegal ve Trablusgarb etrafında keşiflerde bulunmuştur.²¹

1880 yılında Fransa’nın inşa ettiği Saint Louis–Dakar Demiryolu Hattı Senegal çevresindeki askeri kontrolün sağlanmasında etkili olmuştur. Sonrasında Gallieni öncülüğünde inşa edilen Dakar-Nijer Demiryolu Hattı da Fransa’nın Batı Afrika’daki varlığını arttırmıştır.²² 1904 yılında geldiği zaman ise Senegal ve çevresinde Fransa’nın hükmettiği bu alanlar “Fransız Batı Afrikası” olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

19. yüzyılın başında Afrika, Avrupalı sömürgeci devletler arasında bir rekabet alanına dönüşmüştür. Bilhassa Almanya’nın birliğini tamamlayıp diğer Avrupa devletleriyle Afrika’da sömürge yarışına girmesi kıtadaki bu rekabeti daha kanlı bir hale getirmiştir. Öyle ki Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Kamerun, Güney Afrika, Namibya, Ruanda, Burundi, Kongo, Togo ve Tanzanya gibi ülkelerde çok sayıda insanın yaşamını yitirdiği çatışmalar yaşanmıştır. Ancak Afrika insanının yaşamını yitirdiği olaylar bu çatışmalarla sınırlı kalmamıştır. Bu dönemin sonunda vukuu bulan 1. Dünya Savaşı’nda çok sayıda Afrikalı asker Avrupalı devletlerin çıkarı için çeşitli cephelerde savaşmıştır. Öyle ki Fransızların çıkarına Almanya’ya karşı savaşan 330.000 Cezayirli askerden yaklaşık 50.000’i yaşamını yitirmiştir.²³

1. Dünya Savaşı sonrasında Fransa’nın siyasi ve ekonomik alanlarda yaşadığı bunalımlar sömürge ülkelerde de derin krizler yaratmıştır. Fransız üretim modellerine zorlanan Afrikalı sömürgeler ekonomik açıdan daha kırılgan bir niteliğe sahip olmaya başlamıştır. Bu sıkıntılı süreç yerli halkların hükümetlere karşı muhalif duygularını daha da körüklemiştir. Ayrıca bilhassa 1. Dünya Savaşında Batılılarla beraber savaşan Afrikalı askerler ve eğitim amacıyla Batıda bulunan Afrikalı entelektüellerin Afrika ile Batı halkları arasındaki eşitsiz ve adaletsiz

²⁰ Etienne Le Roy, “État, ville et droit foncier en Afrique noire francophone”, *Villes en Parallèle* 1984, 8.1: 173-184.

²¹ Ahmet Kavas, *Osmanlı-Afrika İlişkileri* (Vol. 3), 2006, Tasam Yayınları, 173-174.

²² Liora Bigon, *French colonial Dakar: The morphogenesis of an African regional capital*, *French colonial Dakar*. Manchester University Press, 2016, s.186.

²³ Soyalo Tamçelik, *Fransa’nın Afrika Politikasının Esasları ve Uygulama Alanı Olarak Cezayir Örneği*. der.) Hasret Çomak ve diğerleri, *Afrika Politikası*, 2017, Beta Basım, İstanbul, s.667.

sömürü ilişkilerine farkındalığı da artmıştır. Bu insanların farkındalığı zamanla Afrika’da daha geniş halk kitlelerine yayılmıştır. Bu farkındalık zamanla Afrika’da milliyetçilik ve bağımsızlık hareketlerinin doğmasına neden olmuştur. Diğer yandan savaş sonunda ABD Devlet Başkanı Wilson’un ilan ettiği 14 maddelik “Wilson İlkeleri” ile vurguladığı sömürge altında yaşayan ulusların kendi kaderini belirleme hakkı da bahsedilen bu hareketlere de ivme kazandırmıştır.²⁴ Savaş sonrasındaki Avrupa ve Kuzey Amerika merkezli siyasi ve ekonomik krizler ve sonrasında patlak veren 2. Dünya Savaşı da Afrika’da siyasi ve sosyo-kültürel değişimi mecbur kılmış ve sonunda Afrika halkları bağımsızlığa giden yola girmiştir. Dekolonizasyon adı verilen bu dönemde Avrupalı eski sömürgeci devletler sömürgelerinin siyasi bağımsızlıklarını tanımak zorunda kalmıştır. Aşağıdaki tabloda Fransız sömürgesi bazı ülkelerin bağımsızlık tarihleri yer almaktadır.

Tablo 1: Fransız Sömürgelerinin Bağımsızlık Tarihleri	
Ülkeler	Bağımsızlık Tarihi
Fas	2 Mart 1956
Tunus	20 Mart 1956
Gine	2 Ekim 1958
Kamerun	1 Ocak 1960
Senegal	4 Nisan 1960
Togo	27 Nisan 1960
Mali	22 Eylül 1960
Madagaskar	26 Haziran 1960
Benin	1 Ağustos 1960
Nijer	3 Ağustos 1960
Burkina Faso	5 Ağustos 1960
Fildişi Sahili	7 Ağustos 1960
Çad	11 Ağustos 1960
Orta Afrika Cumhuriyeti	13 Ağustos 1960
Kongo (Brazzaville)	15 Ağustos 1960
Gabon	16 Ağustos 1960
Moritanya	28 Kasım 1960

²⁴ Agnes Wanjiru Behr, “Self-Determination and Nationalism in the Border Re-Arrangements in the Horn of Africa”, *American Journal of International Relations*, 2018, 3.1: 11-22.

Cezayir	3 Temmuz 1962
Komor Adaları	6 Temmuz 1975
Cibuti	27 Haziran 1977

Kaynak: (Global Security, 2022).²⁵

Fransızlar her ne kadar eski sömürgelerinin siyasi bağımsızlıklarını tanımış olsalar da tarihsel süreçte Afrika üzerinde elde ettikleri hak ve çıkarları muhafaza etmek için daha sonradan “neokolonyal politikalar” olarak tanımlanacak olan bir dizi politikalar geliştirmiştir. Bu neokolonyal politikaları temeli sömürge döneminde atılan sistematığın bir devamı olarak görmek mümkündür. Fransa sömürge topraklarına yerleştirdiği Fransız yerleşimciler, sömürge döneminde oluşturdukları siyasi, ekonomik, askeri ve sosyokültürel kurumlar ile Fransız dilinin tanıdığı kültürel avantaj ile neokolonyal politikaları uygulamada önemli bir avantaja sahip olmuştur. Dekolonizasyon sürecinde Fransa’da iktidarda olan Charles de Gaule bu süreci iyi yönetmeye özen göstermiştir. Dış politikada Afrika politikalarını yakın arkadaşı Jacques Foccart’ın sorumluluğuna bırakmıştır.²⁶ Afrika’da Fransız neokolonyal politikalarının sistematikleştirilmesinde büyük rolü olan Foccart kıtadaki bazıları gizli olmak üzere birçok operasyona yön veren isimdir. Ayrıca Foccart, yakın ilişkileri olan Fildişi Sahili Devlet Başkanı Felix Houphouet-Boigny’nin ülkesinin ekonomik gelişimi ve siyasi istikrarı için Afrika ile müttefikliği vurgulayan “Françafrique” kavramını diğer eski Fransız sömürgeleri için de sıkça gündeme getirmiştir.²⁷ Bu dönemde yeni bağımsız Afrika ülkelerinde siyasi iktidara Fransız yanlısı elitlerin getirilmesi önemsenirken, askeri politikalarla da eski sömürgeler kontrol altında tutulmak istenmiştir. Bağımsızlığını henüz ilan etmiş yeni Afrikalı devletler Frank Bölgesine dahil edilerek bölgenin ekonomik açıdan da Paris’e bağımlı kılınması amaçlanmıştır.

Foccart’ın formüle edip De Gaule’ün uyguladığı Fransız neokolonyal politikaları 5. Cumhuriyet’in ilk sosyalist başkanı François Mitterrand’ın iktidara geldiği 1981 yılına kadar devam etmiştir. Bu zamana kadar Foccart ve onun ardılı Valery Giscard d’Estaing Fransız dış politikasında Afrika işlerinden sorumlu olmuştur. Mitterrand ise Afrika işlerinin başına oğlu Jean-Christophe Mitterrand’ı getirmiştir. Ancak oğul Mitterrand’ın oldukça pasif ve başarısız politikaları onun siyasi kulislerde “Papamadi” (Babam bana dedi) olarak anılmasına neden

²⁵ Global Security (2022). “French Colonies”, Erişim Tarihi: 17 Ekim 2022, <https://www.globalsecurity.org/military/world/europe/fr-colony.htm>

²⁶ Laurent Courreau, “Jacques Foccart, l’homme de l’ombre, à la lumière de ses archives” RFI, 27 Mart 2015, Erişim Tarihi: 18 Kasım 2022, <https://www.rfi.fr/fr/afrique/20150318-france-charles-gaule-foccart-archives-houphouet-boigny-bat-biafra>

²⁷ Guy Martin, “France’s african policy in transition: disengagement and redeployment”, *Colección*, 2017, 10.5: 97-119

olmuştur.²⁸ Mitterrand, iktidarı boyunca Afrika'daki eski sömürgelerin güvenliğini sağlamanın Paris Hükümeti için büyük bir külfet yarattığını düşünmüştür. Bu yüzden ünlü La Baule konuşmasında Afrika ile ilişkilerini daha demokratik temellere oturtup, zorunlu olmadıkça doğrudan askeri müdahalelerden kaçınacaklarını ifade etmiştir.

Mitterrand dönemi pasif Afrika politikalarının ardından 1995 yılında seçimleri kazanan Jacques Chirac Afrika işlerinin başına yeniden ilerleyen yaşına rağmen Jacques Foccart'ı getirmiştir. Foccart, Başkan Chirac ile beraber 1995 yılında Senegal, Fas, Fildişi Sahilleri ve Gabon gibi Françafrique politikasının bileşeni olan diğer Afrika ülkelerine yapılan resmi ziyaretlerde bulunmuştur. Ancak 1997 yılınca Foccart'ın ölümü üzerine onun yerini Lübnan asıllı avukat Robert Bourgi almıştır. Bourgi döneminde söylemde liberal unsurlar ve demokrasi vurguları olsa da uygulamada Afrika'da neokolonyal politikalar kapsamında antidemokratik tutumlar izlenmeye devam edilmiştir. İçlerinde Maurice Robert gibi isimlerin olduğu birçok Fransız askeri yetkili Afrika'da Fransız çıkarlarını temin edip, koruyacak otoriter rejimlerin muhafazası için birçok girişimde bulunmuştur.²⁹

Fransa Afrika'da neokolonyal politikalarını başarılı kılabilmek adına siyasi ve askeri stratejiler yanında kültür diplomasisine de büyük önem vermiştir. Bu önem kapsamında Agence Française de Développement (AFD) ve Société de Promotion et de Participation pour la Coopération Economique (PROPARCO) gibi kurumlar Afrika'ya yönelik çok sayıda projeye imza atmıştır.

Ancak Soğuk Savaşın sonlarında Françafrique politikası Fransız kamuoyu ve uluslararası camia tarafından eleştirilmeye başlanmıştır. Bilhassa François-Xavier Verschave'in 1991 yılında yayımladığı "*La Françafrique: Le plus long scandale de la République*" başlıklı makalenin bu eleştirilere yeni bir ivme kazandırdığını söylemek mümkündür. Verschave makalesinde Fransa'nın eski sömürge ülkeleriyle "Françafrique" adı altında sürdürdüğü politikaları eleştirmiştir.³⁰ Verschave'in ateşlediği Françafrique tartışmaları sonrasında Sarkozy ve Hollande iktidarları döneminde Afrika ülkelerine yönelik yüksek tonlu, eşitlikten ve şeffaflıktan uzak eski Françafrique politikalarının terkedilerek daha eşit, adil ve demokratik politikaların geliştirileceği söylense de uygulamaya geçirilememiştir.

²⁸ Walter Bruyère-Ostells, "Outil militaire et politique africaine de la France depuis 1960: tableau historiographique et perspectives de recherche", *Relations internationales* 1 (2016): s.3-22.

²⁹ "Maurice Robert, "ministre" de l'Afrique", Erişim Tarihi: 19 Aralık 2022, <https://www.seuil.com/ouvrage/maurice-robert-ministre-de-l-afrique-maurice-robert/9782020629768>

³⁰ Kevin Alleno, "La «Françafrique», instrument d'un soft power associatif et «stigmaté» pour la politique africaine de la France", *Relations internationales* 2 (2020), s.99-113.

Neticede Soğuk Savaşın ardından şekillenen yeni dünya düzenine uyum sağlamakta zorlanan Fransız yetkililer Afrika politikalarında bazı değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır. Bu değişikliklere ilk örnek olarak “Abidjan Doktrinini” vermek mümkündür. Fransa eski Başbakanı Eduoard Balladur 1995 yılında Abidjan’da finans ve maliye bakanlarının toplandığı bir toplantıda bir konuşma yapmıştır. Daha sonra Abidjan Doktrini olarak tanımlanacak bu konuşmada Balladur, Fransa devletinin artık Afrika’daki sorumlulukları tek başına üstlenmeyeceğini duyurmuştur. Bu kararın ardında 1994 yılında Afrika’da yaşanan derin ekonomik krizin olduğunu söylemek mümkündür. 1992-1993 yıllarında Fransa, Afrikalı devletlerin Dünya Bankasına ödeyemedikleri borçları ödemek için 4 milyar franktan fazlasını harcamıştır. Ayrıca Paris Yönetiminin, Frank ekonomik bölgesini desteklemek için sarf ettiği diğer çabalar da Fransız ekonomisini sarmıştır. 1994 yılında yaşanan devalüasyondan sonra Fransa’ya karşı tutumlarında da kısmi değişiklikler olduğundan söz edilebilmektedir.³¹ Bu gelişmeler ve Fransa’da sosyalistlerin iktidara gelmesi Abidjan Doktrininin yaşama geçirilmesinde etkili olmuş, Fransa artık “Afrika Jandarması” rolünden uzaklaşmaya başlamıştır.

Mayıs 2007’de Nicholas Sarkozy Fransa’da iktidara geldikten sonra Afrika politikalarının başına Chirac ve Balladur yönetimlerinde İçişleri Bakanlığı yapmış ve Afrikalı liderle yakın ilişkileri olan Charles Pasqua getirilmiştir.³² Sarkozy iktidara gelmesinin ardından Afrika kıtasıyla Chirac dönemi “Françafrique” politikaları yerine daha demokratik ve kazan-kazan ilkeleri üzerine inşa edilmiş ilişkiler kurulacağını belirtmiştir. Ama uygulamada Sarkozy döneminde de Afrika kıtasında Fransız neokolonyal politikalarına devam edildiği görülmüştür. Dahası Sarkozy Temmuz 2007’de Senegal’in başkenti Dakar’da Cheikh Anta Diop Üniversitesinde yaptığı meşhur konuşması da meşhur Fransız kibri nedeniyle birçok Afrikalı tarafından eleştirilmiştir. Eleştirilerin iki boyutu vardır: Birincisi, Sarkozy bu konuşmasında Fransa’nın sömürge dönemindeki hatalarına hiçbir şekilde değinmemiştir. İkincisi ise Sarkozy Afrika insanının doğayla ve mevsimlerle beraber yaşayıp modern ilerleme fikrine odaklanmadığını söylemiştir.³³

2012’de Sarkozy’nin halefi olarak iktidara gelen Hollande ise göreve başlar başlamaz “Françafrique” politikasını terk edeceğini açıklamıştır. Ancak bu açıklamasından çok kısa bir

³¹ Jean K. Thisen, "The devaluation of the CFA franc: some preliminary results", *Africa Development*, 1997, s25-57.

³² Assane Thiam, "La politique africaine de Nicolas Sarkozy: rupture ou continuité?", *Politique étrangère*, 4 (2008):s. 873-884.

³³ Jean-Pierre Chrétien, "Le discours de Dakar: Le poids idéologique d’un « africanisme » traditionnel", *Dans: Esprit*, 2007, 11, s.163

süre sonra Batı Afrika'da Mali'de yaşanan olaylar neticesinde Hollande yönetimi, geleneksel müdahaleci Fransız politikalarına yönelmek zorunda kalmıştır. Hatta olayların başında Mali'ye asker göndermeyeceğini açıklamasına rağmen, ülkenin kuzeyinde gerilimin yükselmesi sonrasında Fransız askerleri bölgeye gönderilmiştir. Daha önceki süreçte Elize Sarayı'na davet edilmeyen Çad Devlet Başkanı İdris Debi de kısa süre sonra başlatılacak olan Barkhane Operasyonu'nda Fransa ile beraber mücadele etmeye ikna edilmeye çalışılmıştır.³⁴

3. Çatışan Çıkarlar: Afrika'da Son Dönem Rus-Fransız Rekabeti

Bu başlık altında 2017'den beri Fransa'da iktidarda olan Emmanuel Macron döneminde Fransa'nın Afrika politikalarının genel durumu ve aynı dönem kıtada varlığı giderek artan Rusya'nın politikalarına değinilecektir. Bilindiği üzere Macron'un 2017'de ilk iktidar döneminden itibaren Afrika politikalarındaki danışmanı Frank Paris'tir. Macron ve Paris'in Afrika politikalarına yönelik oluşturduğu stratejiler, Emmanuel Macron seçim çalışmalarından itibaren Fransa'nın Afrika politikalarında büyük bir değişikliğe gideceğini izlenimini vermiştir. Mayıs 2017'de iktidara gelen Emmanuel Macron Ekim ayında Burkina Faso, Fildişi Sahilleri ve Gana'ya gerçekleştirdiği seyahatlerinde yeni bir Afrika politikası geliştireceğini açıklamıştır. Bu seyahati esnasında gerçekleştirdiği basın toplantısında Macron, Afrikalılara ne yapması gerektiğini söylemeyen bir jenerasyondan olduğunu söylemiştir. Ayrıca suikasta kurban giden Burkina Faso eski başkanı Thomas Sankara öldürüldüğünde henüz 11 yaşında olduğunu söyleyerek bu olay hakkındaki gizli belgeleri Burkina Fasolu yetkilere açacağını açıklayarak değişimin yönünün sinyallerini vermiştir.³⁵

Fakat uygulamada Macron'un bu söylemleri gölgede kalmış, Afrika'nın birçok ülkesinde Fransız müdahaleciliği devam etmiştir. Bilhassa Macron'un Afrika'da Fransız askerinin varlığını azaltacağına yönelik söylemlerine rağmen Paris Hükümeti Mali, Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti gibi ülkelerde terörle mücadele kapsamındaki müdahalelerini sürdürmeye devam etmiştir.³⁶ Ancak devam eden süreçte Fransa Afrika'daki terörle mücadele politikalarını başarıyla yönetememiş, Afrika halkları terör saldırılarından büyük zarar görmüştür. Bu

³⁴ S. Abba, "Comment Idriss Deby fait plier la France" Centrafrique-presse, 2016 , Erişim Tarihi: 19 Ekim.2022, <http://centrafrique-presse.over-blog.com/2016/08/lu-pour-vous-comment-idriss-deby-fait-plier-la-france.html> (19.10.2022).

³⁵ "France's Macron outlines new approach to African policy", BBC, 28 Kasım 2017, Erişim Tarihi:19 Aralık 2022, <https://www.bbc.com/news/world-africa-42151353>

³⁶ "Macron Affirms French Support for West African Counter-Terrorism Force", 2 Temmuz 2017, Erişim Tarihi: 20 Aralık 2022, <https://www.voanews.com/a/macron-mali-security-summit/3924877.html>

başarısızlık birçok eski Fransız sömürgesi Afrika ülkesinde Fransız karşıtlığını tetiklemiştir. Diğer yandan ise Fransız kamuoyunun büyük bir kısmı da Fransız askerinin Afrika kıtasındaki varlığını eleştirmeye başlamıştır.³⁷ Bu durum neticesinde Macron zaman zaman kıtadaki askeri varlığını azaltacağı açıklamaları yapma ihtiyacı duymuştur.

Afrika'daki devletler nezdinde Fransa'nın prestijini kıtadaki kimi siyasi tutumları da etkilemiştir. Bilindiği üzere Fransız neokolonyal politikaları Afrika'daki Fransız çıkarlarını temin edip koruyacak, kimi zaman yolsuzluklar yapmakta beis görmeyen otokratik Afrikalı liderler ile kurulan ilişkilerle yürütülmektedir. Bu otokratik liderlere Fransa'nın gösterdiği destek ve antidemokratik tutumlar da kıtada Fransız antipatisine neden olan unsurlardan birisidir. Hatırlanacağı üzere Nisan 2021'de Çad Devlet Başkanı İdris Debi öldüğü zaman yerine oğlu Mahammat İdris Debi pek de demokratik olmayan bir şekilde geçiş dönemi başkanı olarak geçmiştir. Çad'da bu gelişme muhalefet tarafından bir darbe olarak yorumlanırken Emmanuel Macron hem Debi'nin cenazesindeki tek Batılı devlet başkanı olarak bulunmuş hem de oğul Debi'nin iktidarını desteklemiştir. Macron'un bu tutumu sadece Çad muhalefeti tarafından değil, uluslararası kamuoyu tarafından da eleştirilmiştir.³⁸

Macron Yönetiminin Afrika politikalarında ekonomi alanında da başarısızlıkları mevcuttur. Ekonomi alanındaki Fransız hezimetlerinin başında da temeli De Gaule zamanında atılan Afrika Finans Topluluğu (Communauté Financière Africaine [CFA]) gelmektedir. Kurulduğu yıllarda 21 ülkede etkili olan CFA bölgesine günümüzde 14 ülke dahildir. Bu ülkelerden 12'si Frankofon iken diğer ikisi ise Ekvator Ginesi ve Gine Bisau'dur. Sistemin kurucu ilkelerinden birisi, eski kolonilerin döviz rezervlerinin yüzde 50'sini Fransız Hazinesinde tutması ve ayrıca yüzde 20'sini mali yükümlülükler için tutmaktır. Böylece üye devletler, rezervlerinin sadece yüzde 30'unu kendi sınırları içinde tutabilmektedir. CFA para bölgesinin uzun vadeli doğrudan ekonomik değiş tokuşları, hem azalan kişi başına büyümeyi hem de yoksullukla mücadelede ilerlemeyi azaltmıştır.³⁹ Bu nedenle CFA frangına karşı hem Afrika ülkelerinin resmi temsilcileri hem de STK'lar ve kanaat önderleri tarafından bu uygulamanın Fransa'nın neokolonyal bir uygulaması olduğu gerekçesiyle eleştiriler yöneltilmektedir. Hatta Senegal ve Mali gibi ülkeler CFA bölgesinden çıkmak istemiştir.

³⁷ Felix Nkambeh Tix, "51% of French oppose military presence in Mali", 12 Ocak 2021, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2022, <https://www.aa.com.tr/en/africa/51-of-french-oppose-military-presence-in-mali/2107534>

³⁸ "Chadian opposition decries Deby's son as interim leader". 22 Nisan 2021, Erişim: 22 Ekim 2022, <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/chadian-opposition-decries-debys-son-as-interim-leader-human-rights-watch-emmanuel-macron-washington-matthew-lee-french-b1835707.html>.

³⁹ Harvard International Review, "True Sovereignty? The CFA Franc and French Influence in West and Central Africa". 18 Mart 2022 Erişim Tarihi: 21 Ekim 2022, <https://hir.harvard.edu/true-sovereignty-the-cfa-franc-and-french-influence-in-west-and-central-africa/>.

Ticaret açısından bakıldığında da Fransa'nın bilhassa Batı Afrika ülkeleriyle ilişkilerinde birtakım sorunlar olduğu da görülmektedir. Fransa'nın dış ticaret rakamları analiz edildiği zaman artık günümüzde ana Afrikalı ticaret partnerlerinin Fransızca konuşan Batı Afrika ülkeleri olmadığı fark edilmektedir. Bahsedilen bu ülkeler Fransa'nın pazar payının yüzde birlik kısmından daha azını oluşturmaktadır. Diğer yandan Fransa'nın Afrika'daki en önemli ticaret ortakları Fas, Cezayir Tunus, Güney Afrika ve Nijerya'dır.⁴⁰

Fransa yukarıda özetlenen alanlardaki sorunlar nedeniyle artık Afrika'daki tarihsel hegemonik pozisyonunu kaybetme riskiyle karşı karşıyadır. Öyle ki uzun yıllar Fransız kolonyal ve neokolonyal politikalarıyla yönetilmiş Senegal, Cezayir, Çad, Mali, Nijer, Burkina Faso gibi ülkelerde zaman zaman Fransa karşıtı protestolar düzenlenmektedir.⁴¹ Fransa, prestijinin bu denli zedelendiği Afrika'ya yönelik çeşitli girişimlerde de bulunmaktadır. Örneğin yakın zamanda Afrika kıtasında Fransa'nın terörle mücadeledeki başarısızlığına tepkilerin bertaraf edilmesi için Macron, Savunma ve Dışişleri Bakanlarıyla birlikte Nijer, Fildişi Sahili, Kamerun, Gine Bisau, Benin, Cezayir ve Cibuti'ye resmi ziyaretlerde bulunmuştur.⁴² Bu seyahatlerde Macron ve heyeti ziyaret ettikleri ülkelere savunma ve askeri alanlarda yeni anlaşma teklifleri sunmuştur. Ayrıca Covid 19 salgını sırasında Macron yönetimi Afrika ülkelerinin ekonomilerinin desteklenmesi ve kıtaya aşı gönderilmesi kararları almıştır. Fransa'nın Afrika'daki prestijini güçlendirmek için yaptığı girişimlere diğer örnekler olarak Fransız ve Afrikalı iş insanlarıyla düzenlediği düzenli toplantılar olan "Ambition France" ile Montpellier'de Ekim 2021'de Afrikalı gençler ve sosyal medya influencerlarını bir araya getirdiği "Fransa-Afrika Zirvesi" verilebilir.⁴³ Ancak netice olarak gelinen noktada Fransa'nın bu girişimlerinin Afrika kıtasında amaçlanan etkiyi doğurmadığını son dönemdeki Mali ve Burkina Faso'daki gelişmelere bakarak söylemek mümkündür.

Son dönemde Afrika'da yukarıda özetlenen nedenlerle Fransa'nın güç kaybetmesine karşın Rusya'nın daha da aktif olmaya başlaması bölgede Rus-Fransız rekabetini gündeme getirmiştir. Esasen önceki yıllarda Çin'in Afrika'da büyük bir ivmeyle artan mevcudiyetine karşın ABD'nin AFRICOM'u kurma ve kimi siyasi ve ekonomik girişimleriyle karşı koyma

⁴⁰ "France loses economic grip on West Africa". 9 Ekim 2022, Erişim Tarihi:24 Ekim 2022, <https://www.rfi.fr/en/africa/20221009-france-loses-economic-grip-on-west-africa>.

⁴¹ Alex Thurston, "Who are France's Sahelian Critics, and What are they Saying". Wilson Center., 6 Nisan 2002, Erişim Tarihi: 17 Ekim 2022, <https://africaupclose.wilsoncenter.org/frances-sahelian-critics/>.

⁴² "Emmanuel Macron entame une visite en Afrique, pour réaffirmer sa priorité diplomatique", 25 Temmuz 2022, Erişim Tarihi: 23 Ekim 2022, <https://www.leparisien.fr/politique/emmanuel-macron-entame-une-visite-en-afrique-pour-reaffirmer-sa-priorite-diplomatique-25-07-2022-UUBQCZLRANEHBKG54X3LC33PLU.php>

⁴³ New Africa France Summit : the Concealed Continuation of Emmanuel Macron's Africa Policy". L'Afrique en questions. No. 61, 27 Ekim 2021, Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022, <https://www.ifri.org/en/publications/editoriaux-de-lifri/lafrique-questions/new-africa-france-summit-concealed-continuation>.

çabası kıtada Çin-ABD rekabeti tartışmalarını doğurmuştu. Hatta bu tartışmalar Yeni Soğuk Savaş'ın Afrika'da Washington ve Pekin arasında tezahür ettiği yorumlarına da neden olmuştu. Trump döneminde ABD'nin Afrika'ya ilgisinin görece azalması bu rekabetin seyrini değiştirmiştir. Diğer yandan Ukrayna Savaşından sonra bu kez Afrika kıtasında Fransa-Rusya rekabeti gündeme oturmuştur

Aslında Rusya'nın Afrika kıtasına ilgili ilk bölümde de değinildiği üzere yeni değildir. Ancak son dönemde yaşanan uluslararası gelişmeler Afrika kıtasının Rus dış politikasındaki konumunu güçlendirmiştir. Bilindiği üzere SSCB yıkılmasının ardından siyasi, askeri ve sosyo-ekonomik açıdan çeşitli zorlukla mücadele eden Rusya Federasyonu'nun kısa sürede toplanıp yeniden küresel güç olma hedefinde Afrika önemli bir stratejik konuma sahiptir. Zengin yeraltı ve yerüstü kaynakları yanında, hızla gelişen ekonomileri ve artan tüketim oranlarıyla Afrika orta ve uzun vadeli yatırımlar için muazzam değerinde bir pazar olarak görülmektedir. Bu nedenle Rusya birçok Afrika ülkesinde ticaret ve yatırım girişimlerini arttırmaya başlamıştır. Başta savunma sanayii alanından olmak üzere çok sayıda Rus menşeli ürüne Afrika kıtasından yoğun talep görülmektedir. Geliştirilen bu ilişkiler neticesinde 2019 yılında Rusya'nın Afrika kıtasıyla ticaretinin toplam değeri %17'lik bir artışla yaklaşık 20 milyar dolara ulaşmıştır. Gazprom, Lukoil, Rusal, Renkova, Alrosa, Norilsk-Nickel, Sintez ve Rusatom gibi devlet desteğiyle girişimler yapan çok sayıda şirket birçok Afrika ülkesinde aktiftir.

Rusya Afrika'da ticaret yanında güvenlik alanında da ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. 2015-2019 yılları arasında Rusya Afrikalı ülkelerle 19 askeri iş birliği anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmalarının büyük bir kısmında Rus silahlarının satışına odaklanılmıştır.⁴⁴ Rusya'nın Afrika'ya yönelik politikalarında güvenlik konusunu enerji politikaları kapsamında değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü Rusya Afrika'da enerji sektöründeki stratejilerini ile silah sanayi ve güvenlik anlaşmalarındaki Rus çıkarlarıyla bağdaştırmaya çalışmaktadır. Örneğin 2006'da Putin'in Afrika seyahati sırasında Cezayir ile imzalanan anlaşma ile 7,5 milyar dolarlık Rus askeri uçağı, tank ve roket satışı karşılığında ülkenin SSCB döneminden kalan 5 milyar dolarlık borcu silinmiştir. Anlaşma aynı zamanda Lukoil ve Gazprom için Cezayir'de petrol ve doğal gaz yatırımı konusunda bazı ayrıcalıklar sağlanmasını da sağlamıştır.⁴⁵ Benzer bir gelişme Libya'da da yaşanmıştır. Rusya ve Libya arasında yapılan bir anlaşma ile 2 milyar dolarlık Rus silahlarının satışı karşılığında 4,5 milyar dolarlık Libya'nın SSCB

⁴⁴ "Russia's Wagner Group in Africa". Brooking, 8 Şubat 2022, Erişim Tarihi:17 Ekim 2022, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2022/02/08/russias-wagner-group-in-africa-influence-commercial-concessions-rights-violations-and-counterinsurgency-failure/>.

⁴⁵ Huriye Yıldırım Çınar, "Afrika'da Rusya-Fransa Rekabeti ve Ukrayna Savaşı" TASAM,5 Mayıs 2022, Erişim Tarih: 16 Ekim 2022, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/70082/afrikada_rusyafransa_rekabeti_ve_ukrayna_savasi.

döneminden kalan borcunun silinmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁶ Rusya'nın Libya Krizindeki tutumunu da enerji alanındaki Rus çıkarları kapsamında değerlendirmek mümkündür.

Rusya doğal gaz, petrol ve maden açısından zengin Afrika ülkeleri üzerindeki etkisini arttırabilmek için borç diplomasisi yanında siyasi, ekonomik ve askerî açıdan farklı yollar izlemektedir. Hali hazırda çetrefilli güvenlik sorunları bulunan bu ülkelerle askeri ve güvenlik alanlarında antlaşmalar imzalamak, silah ve askeri malzeme tedariki sağlamak, askeri ve politik danışmanlık hizmetleri vermek, teknik ve askeri eğitimler vermek bu stratejilerin en sık rastlanılanlarından. Hatta son yıllarda uluslararası kamuoyu tarafından sıkça eleştirilen Wagner Grubun Afrika'da giderek artan varlığını da bu stratejilerin en etkililerinden birisi olarak değerlendirmek mümkündür. Her ne kadar Moskova Yönetimi tarafından Rus devletiyle doğrudan bir bağı olmadığı iddia edilse de Wagner Grubun Rus çıkarlarına katkısı yadsınamaz. Örneğin Eylül 2019'da çok sayıda Rus paralı askeri ve çeşitli askeri ekipmanlar cihadist teröristlerle mücadele etmek amacıyla Mozambik'e ulaşmıştır. Mücadele edileceği belirtilen terör unsurlarının zengin gaz rezervine sahip olan Mozambik'in kuzeyinde Cabo Delgado bölgesinde aktif olduğu bilinmektedir. Rusya'nın Rosneft şirketinin de bu gaz rezervlerine çıkarılıp işlenmesine yönelik niyeti de zaman zaman medyaya yansımaktadır.⁴⁷ Diğer bir örnek ise Sudan'dır. Daha önce Ömer el Beşir'in şahsi korumaları olarak da görev alan Rus paralı askeri aynı zamanda Yevgeny Prigozhin bağlantılı altın madeninin güvenliğini sağlamakla da sorumluydu. 2022 yılına gelindiği zaman Wagner Grubun Afrika'da Libya, Sudan, Mozambik, Madagaskar, Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti gibi ülkelerde aktif olarak var olduğu bilinmektedir.

Rusya ve Fransa son dönemde Afrika'da artan bu rekabetleri kapsamında birbirlerine yönelik olarak etkili propaganda çalışmaları da yürütmektedir. Örneğin Nisan 2022'de sosyal medyada Fransız birliklerinin ayrıldığı Kuzey Mali'deki Gossi askeri üssü yakınlarında toplu mezar bulunduğu haberleri yayılmıştır. Twitter'da Dia Diarra isimindeki bir hesaptan "*Fransızların Gossi üssünde ardında bıraktıkları bu! Bu görüntüler onlar gittikten sonra çekildi. Bunun hakkında sessiz kalamıyoruz.*" mesajıyla toplu mezar olduğu söylenen yerin video görüntüleri paylaşılmıştır. Fransız yetkililer ise bu hesabın Rus paralı askerlerinden oluşan Wagner Grup tarafından yaratılan bir trol hesap olduğunu iddia etmiştir. İddialar bununla da kalmamış, kısa bir süre sonra bu kez Fransız askeri birimleri Wagner Gruba bağlı

⁴⁶ "Libya seeks Russian arms worth \$2 billion: Interfax", 20 Ekim 2008, Erişim Tarihi, 24 Ekim 2022, <https://www.reuters.com/article/us-russia-libya-arms-idUSTRE49J25K20081020>.

⁴⁷ Daniel Sixto, "Russian Mercenaries: A String of Failures in Africa". Geopolitical Monitor. 24 August, <https://www.geopoliticalmonitor.com/russian-mercenaries-a-string-of-failures-in-africa/> (17.10.2022).

olduğunu düşündükleri 10 Kafkas Askerinin Gossi üssü yakınlarında kamyonetlerle çok sayıda cesedi gömdüğü görüntülerini içerdiğini söyledikleri yeni bir video paylaşmıştır. Fransız yetkililer Rusların bu gelişme örneğinde olduğu gibi yaydıkları dezenformasyonla bölgede Fransız imajını zedeleyerek kendi girişimlerini meşrulaştırmaya çalıştıklarını iddia etmektedir.⁴⁸

Fransa ve Rusya arasındaki rekabette en kapsamlı propaganda çalışmalarının en kapsamlıları Rusya-Ukrayna Savaşına yönelik olarak yapılmaktadır. Bilindiği üzere Rusya-Ukrayna Savaşının etkileri Afrika kıtasını da önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle savaş dolayısıyla yaşanan gıda ve enerji krizleri Afrika halklarının halihazırda karşı karşıya olduğu gıda krizini daha da perçinlemektedir. Fransız ve Ukraynalı yetkililer kendilerine siyasi destek almayı amaçladıkları Afrikalı ülkelerle temaslarında Afrika'daki son dönem gıda krizinin müsebbibinin Rusya'nın saldırgan tavırları olduğunu vurgulamaktadır. Rusya ise bu propagandaya karşı kıtaya yönelik arttığı temaslarında bu iddiaları yalanlamaktadır. Öyle ki gelinen noktada Rusya Afrika'da Fransa yanında Ukrayna ile de karşı karşıya gelmektedir.

24 Şubat 2022 tarihinde başlayan ve tüm dünyanın odağına yerleşen Rusya-Ukrayna Savaşı da Afrika kıtasının siyasi atmosferini ve buradaki Rusya ve Fransa rekabetini etkilemiştir. Hatırlanacağı üzere savaşın başlamasından yaklaşık bir hafta sonra Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki askerler Rusya'ya bağlılık sözü verip Ukrayna'ya karşı bir savaşa hazır olduklarını açıklamıştır.⁴⁹ Rusya'nın Afrika'da etkisinin ne denli arttığını gösteren bu gelişmenin ardından Senegal Cumhurbaşkanı Macky Sall bir twitinde Ukrayna Başkanı Zelensky'nin Afrikalı devletlerin desteğini almak için Afrika Birliğine seslenmek istediğini yazmıştır.⁵⁰ İlerleyen süreçte Ukrayna'nın Afrika kıtasından destek arama gayretleri devam etmiş ve Ukrayna Dışişleri Bakanı Kuleba 3-12 Ekim 2022 tarihleri arasında bir Senegal'den başlayan bir Afrika Turu gerçekleştirmiştir. Bir hafta öncesinde Rus bayrakları gölgesinde gerçekleştirilen Burkina Faso darbesi ve Rusya'nın her geçen gün kıtada arttığı etkisi göz önüne alındığı vakit Kuleba'nın bu seyahatlerinin nedeninin Rus saldırganlığına karşı Afrika ülkelerinin Ukrayna'ya desteğini aramak ve Rusya'nın bölgedeki etkisini sınırlamak olduğunu söylemek mümkündür. Afrika'nın çeşitli ülkelerinden yüzlerce kişinin Ukrayna cephesinde

⁴⁸ Yıldırım Çınar, 2022, a.g.e.

⁴⁹ "Russia's Influence in the Central African Republic". Crisis Group. 3 Aralık 2021, Erişim Tarihi: 20 Ekim 2022, <https://www.crisisgroup.org/africa/central-africa/central-african-republic/russias-influence-central-african-republic>.

⁵⁰ "Zelensky appeals to Sall, seeks to address African Union". 11 Nisan 2022, Erişim Tarihi: 22 Ekim 2022, <https://africatimes.com/2022/04/11/zelensky-appeals-to-sall-seeks-to-address-african-union>.

Rusya'ya karşı savaştığı iddiaları da mevcuttur. Ancak Nijerya gibi kimi ülkeler vatandaşlarının yabancı asker olarak savaşa dahil olmasına sert bir şekilde karşı çıkarak engellemeye çalışmaktadır. Ukrayna Dışişleri Bakanı Afrika turuna devam ederken Putin ise Mali Geçiş Dönemi Başkanı Goita'yı arayarak kendisini İkinci Rusya-Afrika Zirvesine bizzat davet etmiştir.

Netice olarak; görüldüğü üzere uluslararası gelişmelere karşın Fransa ve Rusya'nın bulunduğu konum bu iki devletin Afrika kıtasındaki çıkar ve amaçlarının çatışması bölgede yeni bir rekabeti gündeme getirmiştir. Afrika'nın sahip olduğu doğal kaynaklar, jeoekonomik ve jeostratejik konum kıtayı dış politikasının önemli bir bileşeni olarak belirleye birçok devlet gibi Rusya ve Fransa'yı bölgeye çekmektedir. Fransa tarihsel olarak etki sahibi olduğu bölgedeki gücünü koruyup, bölgesel bir büyük güç olarak bilhassa enerji ve ekonomi alanlarındaki çıkar sağlayıp muhafaza etmeyi amaçlamaktadır. Rusya ise uluslararası alanda itildiği yalnızlıktan Afrika devletleriyle kurduğu ilişkilerin sağlayacağı siyasi ve ekonomik güçle güçlenerek çıkıp küresel bir güç olmayı hedeflemektedir. Bu amaçlar Paris ve Moskova'yı Afrika'da karşı karşıya getirmiş, Ukrayna Savaşı da bu rekabetin şiddetini arttırmıştır.

SONUÇ

Afrika sahip olduğu kaynaklar, demografik güç ve jeostratejik konumu ile tarih boyu bölgesel ve küresel güçlerin ilgi odağı olmuştur. Bu nedenledir ki Coğrafi Keşifler sonrası Avrupalı sömürgecilerin kıtaya ayak basması ardından Afrika çok sayıda güç rekabetine sahne olmuştur. Sömürgecilik döneminde sömürgeci devletlerin, Soğuk Savaş döneminde Doğu ve Batı bloklarının, Soğuk Savaş sonrasında önce Çin ve ABD ardından Rusya ve Fransa kıtaya yönelik çıkar ve amaçları kapsamında rekabet etmiştir.

Son yıllarda Fransa'nın Afrika'da sahip olduğu güç ve prestijinde askeri, siyasi ve sosyo-ekonomik politikalarındaki başarısızlıklar nedeniyle büyük bir aşınma söz konusudur. Paris Hükümeti her ne kadar prestijini güçlendirmek için girişimlerde bulunsa da eski Fransız sömürgelerinde Fransız karşı gösteriler devam etmekte, hatta Mali ve Burkina Faso'da görüldüğü üzere protestocular artık Paris yerine Moskova ile iş birliği yapma isteklerini vurgulamaktadır. Rusya ise Ukrayna'daki agresif politikaları nedeniyle uluslararası alanda Batılı aktörler tarafından uygulanan yaptırımları ve itildiği yalnızlığı Afrika devletleri ile kurduğu iyi ilişkilerle bertaraf etmeyi amaçlamaktadır. Günümüzde gelinen noktada Moskova yönetimi Trump yönetimi sonrasında ABD'nin kıtaya yönelik azalan ilgisi ve yükselen Fransız karşıtlığının Afrika'da yarattığı güç boşluğundan yararlanarak kendine bir manevra alanı

sağlamıştır. Birçoğunun derin güvenlik endişeleri olan Afrika devletleriyle imzaladığı savunma iş birliği ve silah satış anlaşmaları yanında, perde arkasında Rus çıkarları için çalışan Wagner Grup ile Moskova kıtadaki varlığını her geçen gün arttırmaktadır. Bu ilişki denkleminde Moskova, terör örgütleri ve darbe tehditlerini bertaraf etmek için güvenlik iş birliği sunduğu Afrikalı devletlere nakit ödeme yerine enerji alanında birtakım imtiyazlar karşılığında destek vermektedir. Zaten kırılgan ekonomilere sahip olup nakit ödeme olanağı bulunmayan kıta devletleri de Rusya'nın kendilerine sunduğu bu imkana yönelmektedir. Diğer yandan Moskova'nın Afrika devletlerine sunduğu destekleri de siyasi hiçbir önkoşula bağlamaması da bilhassa otoriter Afrikalı liderleri cezbetmektedir.

Daha önceki yıllarda Afrika kıtasında daha çok ABD-Çin rekabetinden söz edilmekteydi. Ancak Fransa ve Rusya arasındaki rekabet, Trump Yönetiminin ilgisini Afrika'dan başka bölgelere kaydırması ve bilhassa Ukrayna Savaşı sonrasında daha görünür hale gelmiştir. Orta Afrika Cumhuriyeti gibi Moskova ile güçlü bağları olan bazı Afrikalı devletlerden savaşın ilk aylarında Rusya'ya destek mesajları karşısında Ukrayna da kıtaya yönelik destek arama girişimlerinde bulunmuştur. Zelensky'nin, Senegal Devlet Başkanı ve Afrika Birliği Dönem Başkanı Macky Sall'e savaş dolayısıyla Afrika Birliğine hitap etme isteğini dile getirmesi, Ukrayna Dışişleri Bakanı Kuleba'nın Afrika seyahatleri bu girişimler kapsamında değerlendirilebilir. Bu noktada Fransa da etki alanı Afrika'da giderek güçlenen Rusya'ya karşı Ukrayna'yı bölge politikalarında da desteklemeye koyulmuştur. Macron, son dönem açıklamalarında Afrika halklarının müzdarip olduğu enerji ve gıda krizinin müsebbibinin Rusya olduğunu vurgulamakta, Moskova'ya yönelik çeşitli propaganda çalışmaları yürütmektedir.

BM'in Rusya'nın Ukrayna'daki işgalci tutumunu kınamaya yönelik yaptığı oylamalarda görüldüğü gibi Afrika devletleri konuyla ilgili bir bölünme yaşamaktadır. Savaşın tarafları ve onların destekçilerinin Afrika'daki destek arayışları da bu bölünmeyi derinleştirme potansiyeline sahiptir. Bu bölünmeler hali hazırda güvenlik, siyaset ve sosyo-ekonomik alanlarda birçok krizle mücadele eden Afrika devletlerinin barış ve istikrarına negatif etki edebilecektir. Başka bir deyişle savaş, Afrika'ya sadece gıda ve enerji alanlarında etkiler doğurmuyor, siyasi ve güvenlik alanında da yeni tehditler yöneltmektedir. Diğer yandan Fransa ve Rusya'nın askeri alandaki rekabetinin Afrika'daki güvenlik ortamında yarattığı gri alan bölgedeki birçok terör ve suç örgütüne elverişli bir ortam yaratmaktadır. Örneğin Mali ve Burkina Faso'da yaşanan darbeler ve bu ortamda Rus-Fransız çekişmesi bölgede askeri güç boşluğu yaratarak terörle mücadeleyi olumsuz etkileyecektir. Sonuç olarak daha tarihin daha

önceki dönemlerinde olduğu gibi Afrika'daki bu rekabetin asıl kaybedenini bölge halkları olacaktır.

KAYNAKÇA

Agnes Wanjiru Behr, "Self-Determination and Nationalism in the Border Re-Arrangements in the Horn of Africa", *American Journal of International Relations*, 2018, 3.1: 11-22.

Ahmet Kavas, *Osmanlı-Afrika İlişkileri (Vol. 3)*, 2006, Tasam Yayınları, 173-174.

Assane Thiam, "La politique africaine de Nicolas Sarkozy: rupture ou continuité?", *Politique étrangère*, 4 (2008):s. 873-884.

Erel Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2010, 65.03: 189-236

Etienne Le Roy, "État, ville et droit foncier en Afrique noire francophone", *Villes en Parallèle* 1984, 8.1: 173-184.

Guy Martin, "France's african policy in transition: disengagement and redeployment", *Colección*, 2017, 10.5: 97-119

Huriye Yıldırım, "SSCB'den Günümüze Rus Dış Politikası Kapsamında Afrika", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2014, 3.2: 31-52.

Ian Taylor, *Africa rising?: BRICS-Diversifying dependency*. Boydell & Brewer Yayınları, 2014, s.67.

Jean K. Thisen, "The devaluation of the CFA franc: some preliminary results", *Africa Development*, 1997, s25-57.

Jean-Pierre Chrétien, "Le discours de Dakar: Le poids idéologique d'un « africanisme » traditionnel", *Dans: Esprit*, 2007, 11, s.163

Kevin Alleno, "La «Françafrique», instrument d'un soft power associatif et «stigmaté» pour la politique africaine de la France", *Relations internationales* 2 (2020), s.99-113.

Liora Bigon, *French colonial Dakar: The morphogenesis of an African regional capital*, French colonial Dakar. Manchester University Press, 2016, s.186.

Maxim Matusevich, "Journeys of Hope: African Diaspora and the Soviet Society Voyages d'espoir: la diaspora africaine et la société soviétique", *African Diaspora*, 2008, 1.1-2: 53-85.

O. Igho Natufe, *Soviet policy in Africa: from Lenin to Brezhnev*, Iuniverse, 2011, s.163.

Robert Conquest, "Victims of Stalinism: a comment", *Europe-Asia Studies*, 1997, 49(7), s.1317-1319.

Soyalp Tamçelik, Fransa'nın Afrika Politikasının Esasları ve Uygulama Alanı Olarak Cezayir Örneği. der.) Hasret Çomak ve diğerleri, Afrika Politikası, 2017, Beta Basım, İstanbul, s.667.

Walter Bruyère-Ostells, "Outil militaire et politique africaine de la France depuis 1960: tableau historiographique et perspectives de recherche", Relations internationales 1 (2016): s.3-22.

William Blanc, Christophe Naudin, "Charles Martel et la bataille de Poitiers: de l'histoire au mythe identitaire" Libertalia, 2015, s. 16.

William Reno, Warlord politics and African states, Lynne Rienner Publishers, 1998, s.46.

Yohannis Abate ve Stanley D. Brunn, "The emergence of African voting blocs and alliances in the United Nations, 1961–1970", The Professional Geographer 29.4 (1977): s.338-346.

Zbigniew Brzezinski (ed.), Africa and the Communist World, 1964, Stanford: Stanford University Press, s.39-42.

"Chadian opposition decries Deby's son as interim leader". 22 Nisan 2021, Erişim: 22 Ekim 2022, <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/chadian-opposition-decries-debys-son-as-interim-leader-human-rights-watch-emmanuel-macron-washington-matthew-lee-french-b1835707.html>.

"China and Russia veto Zimbabwe Sanctions", 11 Temmuz 2008, Erişim Tarihi: 18.10.2022 <https://www.theguardian.com/world/2008/jul/11/unitednations.zimbabwe> (18.10.2022).

"Emmanuel Macron entame une visite en Afrique, pour réaffirmer sa priorité diplomatique", 25 Temmuz 2022, Erişim Tarihi: 23 Ekim 2022, <https://www.leparisien.fr/politique/emmanuel-macron-entame-une-visite-en-afrique-pour-reaffirmer-sa-priorite-diplomatique-25-07-2022-UUBQCZLRANEHBKG54X3LC33PLU.php>

"Five essentials reads on Russia-Africa Relations". 22 Temmuz 2022, Erişim Tarihi: 23 Ekim 2022, <https://theconversation.com/five-essential-reads-on-russia-africa-relations-187568>.

"France loses economic grip on West Africa". 9 Ekim 2022, Erişim Tarihi:24 Ekim 2022, <https://www.rfi.fr/en/afrique/20221009-france-loses-economic-grip-on-west-africa>.

"France's Macron outlines new approach to African policy", BBC, 28 Kasım 2017, Erişim Tarihi:19 Aralık 2022, <https://www.bbc.com/news/world-africa-42151353>

"Libya seeks Russian arms worth \$2 billion: Interfax", 20 Ekim 2008, Erişim Tarihi, 24 Ekim 2022, <https://www.reuters.com/article/us-russia-libya-arms-idUSTRE49J25K20081020>.

"Macron Affirms French Support for West African Counter-Terrorism Force", 2 Temmuz 2017, Erişim Tarihi: 20 Aralık 2022, <https://www.voanews.com/a/macron-mali-security-summit/3924877.html>

“Maurice Robert, "ministre" de l'Afrique”, Erişim Tarihi: 19 Aralık 2022, <https://www.seuil.com/ouvrage/maurice-robert-ministre-de-l-afrique-maurice-robert/9782020629768>

“Russia to spend \$1 bln on Namibia uranium search”. 20 Mayıs 2010, Erişim Tarihi:16.10.2022, <https://www.reuters.com/article/russia-namibia-uranium-idINLDE64J1D920100520>

“Russia’s Wagner Group in Africa”. Brookings, 8 Şubat 2022, Erişim Tarihi:17 Ekim 2022, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2022/02/08/russias-wagner-group-in-africa-influence-commercial-concessions-rights-violations-and-counterinsurgency-failure/>.

“Russian Trade Turnover With African Countries Up 17% To US\$20 Billion”. 30 Ağustos 2019, Erişim Tarihi: 22.10.2022, <https://www.russia-briefing.com/news/russian-trade-turnover-african-countries-17-us-20-billion.html/>.

“Strong majority of countries rebukes Russia at UN”, 12 Ekim 2022, Erişim Tarihi:18 Ekim 2022, <https://www.politico.com/news/2022/10/12/russia-ukraine-annexation-un-vote-00061558> (18.10.2022).

“The Soviet Union in Angola: Soviet and African Perspectives on the Failed Socialist Transformation”, Erişim Tarihi: 18.Aralık 2022, <https://geohistory.today/soviet-union-angola-history/>

“Zelensky appeals to Sall, seeks to address African Union”. 11 Nisan 2022, Erişim Tarihi: 22 Ekim 2022, <https://africatimes.com/2022/04/11/zelensky-appeals-to-sall-seeks-to-address-african-union>.

Alex Thurston, “Who are France’s Sahelian Critics, and What are they Saying”. Wilson Center., 6 Nisan 2002, Erişim Tarihi: 17 Ekim 2022, <https://africaupclose.wilsoncenter.org/frances-sahelian-critics/>.

Daniel Sixto, “Russian Mercenaries: A String of Failures in Africa”. Geopolitical Monitor. 24 August, <https://www.geopoliticalmonitor.com/russian-mercenaries-a-string-of-failures-in-africa/> (17.10.2022).

Felix Nkambeh Tix, “51% of French oppose military presence in Mali”, 12 Ocak 2021, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2022, <https://www.aa.com.tr/en/africa/51-of-french-oppose-military-presence-in-mali/2107534>

Global Security (2022). “French Colonies”, Erişim Tarihi: 17 Ekim 2022, <https://www.globalsecurity.org/military/world/europe/fr-colony.htm>

Harvard International Review , “True Sovereignty? The CFA Franc and French Influence in West and Central Africa”. 18 Mart 2022Erişim Tarihi: 21 Ekim 2022,

<https://hir.harvard.edu/true-sovereignty-the-cfa-franc-and-french-influence-in-west-and-central-africa/>.

Huriye Yıldırım Çinar, “Afrika’da Rusya-Fransa Rekabeti ve Ukrayna Savaşı” TASAM,5 Mayıs 2022, Erişim Tarihi: 16 Ekim 2022, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/70082/afrikada_rusyafransa_rekabeti_ve_ukrayna_savasi.

Laurent Courreau, “Jacques Foccart, l’homme de l’ombre, à la lumière de ses archives” RFI, 27 Mart 2015, Erişim Tarihi: 18 Kasım 2022, <https://www.rfi.fr/fr/afrique/20150318-france-charles-gaulle-foccart-archives-houphouet-boigny-bat-biafra>(

New Africa France Summit : the Concealed Continuation of Emmanuel Macron's Africa Policy”. L’Afrique en questions. No. 61, 27 Ekim 2021, Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022, <https://www.ifri.org/en/publications/editoriaux-de-lifri/lafrique-questions/new-africa-france-summit-concealed-continuation>.

Russia’s Influence in the Central African Republic”. Crisis Group. 3 Aralık 2021, Erişim Tarihi: 20 Ekim 2022, <https://www.crisisgroup.org/africa/central-africa/central-african-republic/russias-influence-central-african-republic>.

S. Abba,“Comment Idriss Deby fait plier la France” Centrafrique-presse, 2016 , Erişim Tarihi: 19 Ekim.2022, <http://centrafrique-presse.over-blog.com/2016/08/lu-pour-vous-comment-idriss-deby-fait-plier-la-france.html>